

โควิด-19 กับปัญหาทางเศรษฐกิจของคนจนเมือง

COVID-19 and Economic Problems of the Urban Poor

เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์¹ ธรรมวิทย์ เทอดอุดมธรรม²Sauwalak Kittiprapas¹ Thamavit Terdudomtham²¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต¹Assistant Professor, Faculty of Economics, Rangsit University, Thailand

Tel. 08-1341-6494 E-mail: sauwalak.k@rsu.ac.th

²รองศาสตราจารย์ประจำคณะอาญาวิทยาและการบริหารงานยุติธรรม มหาวิทยาลัยรังสิต

Associate Professor, Faculty of Criminology and Justice Administration, Rangsit University, Thailand

Tel. 08-6537-7318 E-mail: thamavit.t@rsu.ac.th

(Received: April 10, 2021 ; Revised: June 18, 2021 ; Accepted: June 20, 2021)

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจผลกระทบจากการระบาดของโควิด-19 ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการระบาดรอบแรกในปี 2563 ได้แก่ กลุ่มคนจนเมืองในเขตกรุงเทพมหานคร ชี้นใน โดยใช้แบบสอบถามในการทำการสำรวจกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (purposive sampling) ที่เป็นกลุ่มเปราะบางในชุมชนแออัดใน 11 เขต จำนวน 500 ตัวอย่าง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ตัวแปรทางเศรษฐกิจ เช่น การลดลงของรายได้ การเพิ่มขึ้นของความยากจนและหนี้สิน มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในช่วงที่มีการล็อกดาวน์ที่มีการเพิ่มขึ้นของความยากจนสูงสุด และยังมีผลกระทบต่อจนถึงช่วงคลายล็อกโดยตัวแปรเหล่านี้ยังอยู่ในทิศทางที่เป็นลบมาก นอกจากนี้ กลุ่มคนจนที่มีรายได้น้อยที่สุดมีส่วนของรายจ่ายต่อรายได้และสัดส่วนของหนี้ต่อรายได้มากที่สุด จากการทดสอบเชิงสถิติชี้ให้เห็นว่าการว่างงาน การลดลงของรายได้ และการเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่าย มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของการเป็นหนี้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยการว่างงานมีผลมากที่สุด ผลการศึกษานี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาว

คำสำคัญ: โควิด 19 คนจนเมือง กรุงเทพมหานคร ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากโควิด 19 ชุมชนแออัด

Abstract

This survey research explores effects of COVID 19 on the urban poor in Bangkok where is the most vulnerable area from the first country's lockdown in 2020. Questionnaires were used for purposive sampling and interview fragile households in low-income communities in 11 inner districts of Bangkok (for about 500 samples) and be analysed by qualitative and quantitative methods. Results indicate that economic variables such as the drop in income, the increase in poverty and debt were evident since the lockdown. Although adverse economic effects were the worst during the lockdown when poverty sharply increased, those negative effects remain high even after the lockdown period, Results also confirm that the poor – the lowest income group- has the highest ratios of expenditure to income and debt to income. Empirical results show that being unemployed has the largest significant effect, among others such as the drop in income and expenditure, to the increased debt at 0.05 significant level. Results from this study lead to policy recommendations for short and long term.

Keywords: Covid-19, Urban Poor, Bangkok, Economic Impacts of Covid 19, low-income communities, shums

1. บทนำ (IntroDuction)

การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) ที่เป็นโรคระบาดใหญ่ของโลกได้เริ่มแพร่กระจายในประเทศไทยเมื่อต้นปี พ.ศ. 2563 จากผู้ติดเชื้อที่เดินทางมาจากต่างประเทศและเริ่มระบาดมากขึ้นในกลุ่มที่ไปตามสถานที่บันเทิงและสนามมวยในกรุงเทพฯจนเริ่มแพร่เชื้อไปต่างจังหวัดโดยคนที่เกี่ยวข้องในสถานที่เหล่านั้น เมื่อการระบาดขยายวงกว้างมากขึ้น ทำให้มีการควบคุมอย่างเข้มงวดเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของโรคในขณะที่มีผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างมากเช่นกัน

การระบาดของโควิด-19 นับว่าส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนและสังคมโดยรวม เพราะเป็นโรคใหม่ที่ยังไม่มียาหรือวัคซีนที่จะใช้รักษาหรือป้องกันได้ในขณะนั้น รัฐจึงต้องใช้วิธีการแทรกแซงด้วยมาตรการอื่นที่ไม่ใช่ยา (non-pharmaceutical interventions -NPIs (Hevia and Neumeyer, 2020)) เช่น การเว้นระยะห่างทางสังคม (social distancing) การหลีกเลี่ยงไปในสถานที่ชุมชน การใส่หน้ากากและหมั่นล้างมือ เป็นต้น การใช้มาตรการเหล่านี้มีทั้งแบบขอความร่วมมือ เช่น การทำงานที่บ้าน การอยู่บ้าน (ตามนโยบาย “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ เพื่อชาติ”) และมาตรการแบบบังคับที่ไม่ให้คนมารวมกันในสถานที่ต่างๆ ที่มีการรวมกลุ่มของคนจำนวนมาก เมื่อจำนวนผู้ติดเชื้อเริ่มมากขึ้นในช่วงปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2563 กรุงเทพมหานครได้ประกาศปิดห้างสรรพสินค้า สถานที่บันเทิงและตลาดทั่วไป ในวันที่ 22 มีนาคม

พ.ศ. 2563 ตามด้วยรัฐบาลประกาศใช้พรก.ฉุกเฉินเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563 จนถึง 30 มิถุนายน พ.ศ. 2563 และมีมาตรการเข้มงวดต่าง ๆ เช่น การปิดสถานที่ทำงานและกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ สถานที่ประกอบการทางธุรกิจ เช่นร้านอาหาร ร้านทำผม สถานบันเทิง รวมทั้งปิดสถานศึกษาทั่วประเทศและเลื่อนการเปิดเทอมของโรงเรียนไปเป็นวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 การงดการเดินทางข้ามจังหวัดและระหว่างประเทศ (นอกจากกรณีขเว้น) รวมถึงการประกาศเคอร์ฟิว ห้ามออกนอกเคหาสถานในเวลาที่กำหนดในช่วงกลางคืน มาตรการที่เข้มงวดเหล่านี้จึงเสมือนเป็นการปิดเมืองหรือล็อกดาวน์ โดยรัฐบาลได้ตั้งศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด 19 (ศบค.) ในการตัดสินใจด้านมาตรการและระยะเวลาของการควบคุมหรือผ่อนคลายกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสมของสถานการณ์

การดำเนินการของสถานที่เหล่านี้มีผลต่อคนทำงานเป็นจำนวนมากเพราะต้องหยุดงาน กระทั่งหันและขาดรายได้ทันที เกิดการชะงักงันทางเศรษฐกิจ อันเป็นผลมาจากการชะงักงันทั้งในด้านการผลิตและห่วงโซ่อุปทาน (ที่เชื่อมโยงสายการผลิตมาจากต่างประเทศ) และด้านอุปสงค์ในการบริโภคและการใช้จ่ายด้วย ธุรกิจบางประเภทต้องหยุดชะงักโดยทันที เช่น ด้านการท่องเที่ยว และบันเทิง รวมถึงการขายปลีก โดยผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของแต่ละพื้นที่หรือแต่ละกลุ่มประชากรอาจไม่เท่ากัน และได้รับผลกระทบมากน้อยต่างกันไปตามลักษณะอาชีพและสถานที่ทำงาน โดยที่ผ่านมามีการประเมินผลกระทบในภาพรวมจากการศึกษาต่าง ๆ อยู่บ้าง แต่ยังขาดการศึกษาในรายละเอียดที่เจาะจงกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบมากเป็นพิเศษ

การศึกษานี้จึงเน้นการสำรวจผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดแก่กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือแรงงานนอกระบบผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีหลักประกันใด ๆ ในชีวิต ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการปิดเมือง (lockdown) ครั้งแรก (ระหว่างปลายเดือนมีนาคมถึงสิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2563) ซึ่งก็คือกรุงเทพมหานคร เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมจากการระบาดของโควิด-19 แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดเป็นอย่างไร จากการเปลี่ยนแปลงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจต่าง ๆ หลังจากที่มีการปิดเมืองหรือล็อกดาวน์เกิดขึ้น ว่าเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยแค่ไหน โดยมีการแจกแจงรายละเอียดแยกตามลักษณะอาชีพ ระดับรายได้ ระดับของหนี้สิน ความยากจน เป็นต้น รวมทั้งด้านการได้รับการช่วยเหลือและการปรับตัวในสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยและการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในอนาคตต่อไป

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาให้เห็นถึงขนาดของผลกระทบทางเศรษฐกิจของคนจนเมืองกลุ่มนี้ในชุมชนแออัดของกรุงเทพมหานครทั้งในช่วงที่มีการล็อกดาวน์และหลังการล็อกดาวน์ว่ามีผลกระทบด้านใดบ้างและมากน้อยเพียงไร รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาคนและสังคมต่อไป

2. บททวนวรรณกรรม (Literature Review)

ผลกระทบจากการระบาดของโควิด 19 ต่อระบบเศรษฐกิจที่รุนแรงอาจเป็นเพราะเป็นโรคอุบัติใหม่ที่ไม่มีใครได้เตรียมพร้อมมาก่อน รายงาน United Nations (2020) ได้กล่าวว่า วิกฤตครั้งนี้ทำให้เกิดผลกระทบด้านความแตกแยกของสังคม ลดทอนความอยู่ดีมีสุขและสุขภาพจิต และกระทบกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals – SDGs) ในหลายประเด็น และทำให้เห็นว่าการเข้าถึงระบบสุขภาพถ้วนหน้าและระบบที่มีคุณภาพยังไม่ทั่วถึง มีการลงทุนทางด้านนี้น้อยเกินไป อันมีผลต่อความไม่ยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

งานของ Otker-Robe and Podpiera (2014) อธิบายผลกระทบจากการถดถอยทางเศรษฐกิจต่อสังคม ผ่านช่องทางต่างๆ อาทิ การลดลงของรายได้ การเพิ่มความยากจนและความเหลื่อมล้ำ และปัญหาทางสังคมและการเมืองอื่นๆ เช่น ปัญหาทางสุขภาพจิต การเกิดความรุนแรงในครอบครัวและสังคม การละเลยกลุ่มเปราะบาง มีการอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น

ขณะที่ Hevia and Neumeyer (2020) อธิบายกรอบผลกระทบของโควิด 19 ต่อระบบเศรษฐกิจผ่านทาง 3 ช่องทาง คือ 1. ผลกระทบโดยตรงของ NPIs หรือการแทรกแซงที่ไม่ใช่ยา (เช่น การเว้นระยะห่างทางสังคม) ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการผลิต การบริการ รวมทั้งลดการติดต่อส่วนบุคคล 2. การลดการค้าขายระหว่างประเทศและราคาสินค้า ทำให้การผลิตลดลง ทำให้รายได้ประชาชาติและรายได้ของรัฐบาลลดลง 3. การชะงักงันทางการเงินของโลก (Global financial shock) ทำให้สภาพคล่องเคลื่อนย้ายจากภาคที่มีความเสี่ยงสูงไปสู่ภาคที่มีความเสี่ยงต่ำ ทำให้เกิดเงินทุนไหลออกในประเทศที่ระบบเศรษฐกิจยังไม่โตเต็มที่ ทำให้เพิ่มต้นทุนทางการเงิน และค่าเงินของประเทศนั้นลดลง โดยภาพรวมทำให้เศรษฐกิจหดตัว จึงกล่าวได้ว่า การเกิดโรคระบาดโควิด 19 ครั้งนี้ มีผลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม ผ่านกลไกในช่องทางต่างๆ ดังที่กล่าวถึงในงานข้างต้น

ในกรณีของประเทศไทย การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของโควิด-19 ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในช่วงปิดเมืองหรือล็อกดาวน์ครั้งแรกที่มีผลกระทบค่อนข้างเห็นชัดเจน โดยงานศึกษาเหล่านั้นใช้ฐานข้อมูล ที่มีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไป เช่น งานวิจัยของเนื่อแพร เล็กเพื่องฟู และคณะ (2563) วิเคราะห์ถึงผลกระทบของการล็อกดาวน์ที่มีต่อแรงงานไทยจากมิติ supply-side จากลักษณะอาชีพที่ถูกผลกระทบจากมาตรการล็อกดาวน์ ณ มีนาคม พ.ศ. 2563 พบว่า อาชีพที่น่าจะถูกผลกระทบมาก ได้แก่ เจ้าหน้าที่ดูแลเด็กเล็ก พนักงานขาย ช่างตัดผม พนักงานทำความสะอาด อาคารในร้านอาหาร และเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ทันตแพทย์ ผู้ช่วยสัตวแพทย์ ทั้งนี้ กลุ่มพนักงานบริการ ขายของในร้านค้าและตลาด คือ กลุ่มที่น่าจะได้รับผลกระทบจากการปิดเมืองสูงที่สุด เนื่องจากทั้งปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ยากและเป็นลักษณะงานที่ต้องใกล้ชิดกับคนอื่น โดยอาจจะถูกเลิกจ้างหรือสูญเสียรายได้เพราะถูกลดชั่วโมงทำงาน นอกจากนี้ก็ยังพบว่ากลุ่มลูกจ้างรายได้ระดับไม่เกินไป

12,000 ต่อเดือน ซึ่งคิดเป็นประมาณ 1.6 ล้านคน เป็นกลุ่มที่ปรับสถานที่ทำงานได้ยาก จึงน่าจะโดนผลกระทบแบบเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากการล็อกดาวน์ ณ มีนาคม พ.ศ. 2563 ส่วนกลุ่มรายได้สูง (30,000 บาทต่อเดือนขึ้นไป) จำนวน 3 แสนกว่าคนไม่น่าจะถูกรับผลกระทบจากการล็อกดาวน์มากนักเพราะสามารถปรับเปลี่ยนสถานที่ทำงานได้ง่าย

โดยภาพรวม แรงงานในประเทศไทยยังไม่มีความพร้อมมากนักในการปรับเปลี่ยนไปทำงานที่บ้าน โดยกลุ่มอายุ 46 ปี ขึ้นไป จัดเป็นกลุ่มที่ไม่พร้อมทำงานที่บ้านสูงที่สุด เนื่องจากงานที่ทำไม่ค่อยเอื้อต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ สำหรับมิติเชิงพื้นที่ วิเคราะห์มาตรการล็อกดาวน์ผ่านข้อมูลการปิดกิจกรรมของภาคธุรกิจเพียงอย่างเดียว และพบว่ากรุงเทพมหานครและจังหวัดหัวเมืองถูกรับผลกระทบมากที่สุด

ด้านงานวิจัยของชาคร เลิศนิตทัศน์ และสมชัย จิตสุชน (2563) พบว่า ผลกระทบจากมาตรการที่เข้มงวดในการล็อกดาวน์ที่ผ่านมามีผลกระทบต่อคนกลุ่มต่าง ๆ มีความรุนแรงที่ไม่เท่ากัน คนที่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมมาก มักได้รับผลกระทบที่มีความรุนแรงน้อยกว่าคนที่มีความเสี่ยงต่ำกว่า เนื่องจากข้อจำกัดในการป้องกันและปรับตัวที่มีความแตกต่างกัน ความสามารถในการหารายได้ รูปแบบงาน ลักษณะของที่อยู่อาศัย รูปแบบการเดินทาง ก็ไม่เท่ากัน เป็นต้น กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากกว่าเป็นกลุ่มเปราะบาง ซึ่งมักเป็นครัวเรือนที่มีเด็กเล็ก ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียงและผู้ป่วยโรคเรื้อรังอาศัยอยู่ โดยร้อยละ 80 ของครัวเรือนเปราะบางได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดและมาตรการควบคุมของรัฐ และพบมากขึ้นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยปัญหาที่พบมากที่สุดคือการเดินทางเข้ารับบริการทางการแพทย์ที่ยากขึ้น นอกจากนี้ในกลุ่มครัวเรือนที่มีเด็กเล็กจะมีปัญหาที่เพิ่มเติมคือการไม่มีเวลาดูแลของผู้ปกครองหรือขาดผู้ดูแลเด็กเล็กจากการที่โรงเรียนหรือศูนย์เด็กเล็กปิดให้บริการ

ส่วนผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อครัวเรือนที่มีกลุ่มเปราะบาง พบว่ารายได้ของครัวเรือนที่มีกลุ่มเปราะบางทุกประเภท (ยกเว้นกลุ่มผู้สูงอายุ) ลดลงในช่วงโควิดมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีกลุ่มเปราะบาง ในขณะที่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่มากกว่า เช่น ไม่สามารถเดินทางเข้ารับบริการทางการแพทย์โดยรถสาธารณะได้และจำเป็นต้องใช้บริการรถรับจ้างซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น การที่รายได้ของครัวเรือนลดลงในขณะที่รายจ่ายเพิ่มมากขึ้นทำให้ระดับหนี้สินของครัวเรือนเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น ทั้งหนี้สินในและนอกระบบของครัวเรือนที่มีกลุ่มเปราะบางเกือบทุกประเภท

งานสำรวจที่เน้นเรื่องคนจนเมือง ได้แก่งานวิจัยของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์และคณะ (2563) สำรวจในพื้นที่กรุงเทพฯและปริมณฑล เชียงใหม่ สงขลา ชลบุรี ขอนแก่น และจังหวัดอื่น ๆ รวม 18 จังหวัด จำนวน 507 ตัวอย่าง ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ได้ข้อสรุปว่า มาตรการต่าง ๆ ของรัฐที่จำกัดการทำกิจกรรมนอกบ้านอย่างเข้มงวด โดยไม่มีการเตรียมมาตรการรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทำให้คนจนเมืองต่างประสบปัญหาความเดือดร้อนด้านเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะไม่สามารถประกอบอาชีพและหารายได้ตามปกติ โดยพบว่าคนจนเมืองมากกว่า ร้อยละ 90 ได้รับผลกระทบด้านรายได้จากวิกฤต

โควิด-19 มีเพียงผู้ที่ทำงานมีเงินเดือนประจำไม่ถึงร้อยละ 10 ของผู้ตอบแบบสำรวจที่ได้รับผลกระทบน้อยหรือไม่ได้รับผลกระทบเลย ซึ่งคนจนเมืองมีรายได้ลดลง โดยเฉลี่ย ร้อยละ 70.84 คนจนเมืองถึงร้อยละ 79 ตอบว่า ไม่สามารถการปรับตัวมาทำงานที่บ้านหรือ Work from home ได้เพราะอาชีพที่ตัวเองทำนั้นไม่สามารถปรับตัวมาทำงานที่บ้านได้ ต่างจากชนชั้นกลางหรือผู้ประกอบการอาชีพอื่นที่สามารถปรับตัวจากการทำงานโดยใช้เครื่องมือสารสนเทศทำงานที่บ้านได้

สอดคล้องกับงานวิจัยของวิศรุต (2563) ที่สรุปว่าประชากรกลุ่มที่มีรายได้น้อยมีแนวโน้มได้รับผลกระทบจาก COVID-19 สูง เพราะประกอบอาชีพรับจ้างชั่วคราวหรืออาชีพที่ไม่สามารถปรับตัวทำงานที่บ้านได้ ตัวเลขสถิติอัตราว่างงานอาจต่ำกว่าความเป็นจริงเพราะไม่ได้รวมการลดระยะการทำงาน (underemployment) และไม่ได้รวมแรงงานที่ย้ายกลับถิ่นฐาน รัฐบาลจึงควรใช้นโยบายช่วยเหลือประชาชนและผู้ประกอบการรายย่อยอย่างเหมาะสมตามความรุนแรงของผลกระทบ

การศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นถึงผลกระทบต่อผู้ด้อยโอกาสและผู้เปราะบางซึ่งได้รับผลกระทบง่ายกว่าและปรับตัวในการทำงานหรือเปลี่ยนอาชีพได้ยากกว่า จึงเป็นกลุ่มเสี่ยงที่จะตกอยู่ในความยากจนและวังวนของหนี้สิน อย่างไรก็ตาม งานศึกษาเหล่านี้ยังไม่ได้เน้นผลกระทบแบบเจาะจงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดของการล็อกดาวน์ครั้งแรก คือกรุงเทพมหานคร และกลุ่มเสี่ยงที่ได้รับผลกระทบจากการล็อกดาวน์กระทันหันคือกลุ่มแรงงานนอกระบบ ผู้มีรายได้ต่ำในเมือง ที่ไม่สามารถปรับตัวอาชีพและการทำงานได้ ดังนั้น การศึกษานี้จึงเน้นศึกษาผลกระทบในพื้นที่เป้าหมายและกลุ่มเป้าหมายนี้ ทั้งในช่วงล็อกดาวน์และหลังการล็อกดาวน์ที่ผลกระทบยังมีอยู่ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะกลไกการคุ้มครองทางสังคมและการพัฒนาที่เหมาะสมในระยะยาวต่อไป

3. วิธีการวิจัย (Research Methodology)

การศึกษานี้มีการใช้วิธีการศึกษา การเลือกกลุ่มตัวอย่าง กรอบความคิด เกณฑ์การวัด และเครื่องมือที่ใช้ดังต่อไปนี้

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจที่ใช้ข้อมูลปฐมภูมิที่เป็นข้อมูลใหม่ โดยเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามในกลุ่มและพื้นที่เป้าหมาย คือกลุ่มคนจนเมืองที่มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นผู้เปราะบางอยู่ด้วย ในชุมชนแออัดชั้นในใจกลางกรุงเทพฯ เพราะกรุงเทพฯ ได้รับผลกระทบจากมาตรการเข้มงวดของรัฐ เช่น การปิดเมืองหรือล็อกดาวน์มากที่สุดจากการระบาดของโควิด-19 รอบแรก โดยจะเปรียบเทียบผลกระทบจากตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นใน 3 ช่วงเวลา คือ 1) ช่วงก่อนที่จะมีการปิดเมืองหรือล็อกดาวน์ 2) ช่วงที่มีการล็อกดาวน์ (ปลายมีนาคมถึง มิถุนายน พ.ศ. 2563) และ 3) ช่วงหลังจากนั้นที่มีการผ่อนคลายมาตรการแล้ว(หรือช่วงคลายล็อก) โดยระยะเวลาในการสำรวจอยู่

ระหว่าง ปลายเดือนสิงหาคมถึงกลางเดือนกันยายน พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลทั้งด้านปฐมภูมิ ทฤษฎีและมาตรการต่าง ๆ ของภาครัฐและงานศึกษาอื่น ๆ

กรอบแนวคิด เกณฑ์การเลือกกลุ่มตัวอย่าง และการเลือกพื้นที่

เนื่องจากกลุ่มเปราะบางที่น่าจะได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการระบาดและการล็อกดาวน์รอบแรกคือกลุ่มคนจนเมืองที่เป็นแรงงานนอกระบบ ซึ่งมักจะอยู่ในเขตเมืองชั้นในเป็นจำนวนมาก ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาเมือง คนมีรายได้น้อย (รวมถึงคนในชุมชนแออัดและคนไร้บ้าน) มักจะอาศัยอยู่ใจกลางเมืองใหญ่ เพราะมีโอกาสในการหาเลี้ยงชีพได้ง่าย และพึงพิงสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะ ศูนย์กลางของเมืองเป็นที่รวมของคนมากมาย มีตลาดผู้บริโภคและกิจกรรมที่หลากหลาย สามารถใช้บริการสาธารณะและสาธารณูปโภคของเมืองตามที่สาธารณะต่าง ๆ ได้ ทั้งยังมีบริการการขนส่งสาธารณะมาก สะดวกในการเดินทางสำหรับผู้ที่ไม่มียานพาหนะส่วนตัว สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างการได้ประโยชน์จากผลกระทบภายนอกที่เป็นบวก (positive externalities) จากความเป็นเมือง (Fujita, 1989) หรือจากการรวมกลุ่มของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายในพื้นที่เมือง ที่เรียกว่า Economics of Agglomeration (Fujita and Thisse, 2001; McCann, 2001) อันเป็นที่มาของโอกาสทางเศรษฐกิจ ปัจจัยบวกเหล่านี้จึงเอื้อต่อการเป็นศูนย์กลางของแรงงานนอกระบบและผู้ประกอบการรายย่อย (SME) โดยเฉพาะเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานคร ซึ่งในเมืองชั้นในจะมีชุมชนแออัดอยู่มาก และเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการระบาดรอบแรก

ประชากรที่สำรวจคือครอบครัวคนจนเมืองที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิด-19 ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดและมีรายได้น้อย ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการสำรวจ จะเป็นกลุ่มที่เจาะจงตามเป้าหมาย (purposive sampling) ว่าเป็นครอบครัวคนจน (ที่มีสมาชิกเป็นผู้เปราะบางอยู่ด้วย) ในชุมชนแออัดชั้นใน 11 เขตของกรุงเทพมหานคร ที่เป็นย่านใจกลางธุรกิจการค้าและการท่องเที่ยวชั้นในที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากโควิด-19 โดยเป็นการลงพื้นที่สำรวจจริงในชุมชนพื้นที่และเลือกครอบครัวผู้เปราะบางตามคำแนะนำของประธานชุมชนหรืออาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านที่ดูแลชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 500 คน (ซึ่งเกินเกณฑ์ขั้นต่ำ 400 คน ตามสูตรของ Yamane, 1967) จากประชากรทั้งหมดใน 11 เขตดังกล่าว 807,528 คน (ข้อมูลสถิติกรุงเทพมหานคร ปี 2563)

เกณฑ์ที่ใช้วัดระดับความยากจน

เกณฑ์รายได้ที่ใช้วัดระดับความยากจนของกรุงเทพฯของการศึกษานี้อยู่ที่ 3,300 บาทต่อเดือน โดยอ้างอิงข้อมูลเส้นความยากจนรายจังหวัดล่าสุด ณ. ขณะทำการศึกษา ของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2561 พบว่าเส้นความยากจนของกรุงเทพฯอยู่ที่ระดับรายได้ 3,214 บาท ต่อเดือน ดังนั้นในการศึกษานี้ จึงประมาณการเส้นความยากจนของคนจนเมืองในกรุงเทพฯในปี พ.ศ. 2563

(ด้วยอัตราเงินเพื่อประมาณ 1% ต่อปี) สำหรับอ้างอิงไว้ที่ประมาณ 3,300 บาท เพื่อดูว่ากลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษาจากตัวอย่างในแบบสอบถามได้รับผลกระทบด้านรายได้จนตกเกณฑ์เป็นคนยากจนเพิ่มขึ้นหรือไม่ เป็นการวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงรายได้ก่อนและหลังการเกิดปัญหาการระบาดของโควิด-19 มีผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลงด้านความยากจนตามนิยามนี้ของกลุ่มที่เป็นเป้าหมายในการศึกษามากน้อยเพียงใด

การวิเคราะห์และเครื่องมือที่ใช้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ก) แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีทั้งประเด็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงตัวเลขเชิงปริมาณและประเด็นในเชิงคุณภาพ ใน 4 ด้านเกี่ยวกับ 1) ข้อมูลส่วนบุคคลและด้านเศรษฐกิจ 2) ด้านครอบครัวและปัญหาการดูแลสุขภาพที่เปราะบางในช่วงปิดเมือง 3) การช่วยเหลือเยียวยาและปัญหา 4) การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยข้อคำถามเป็นคำถามแบบมีตัวเลือก หรือคำถามปลายเปิดโดยเติมคำตอบในช่องว่าง แสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ และ ข) โปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้านสถิติ ในการประมวลผลข้อมูล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ใช้สถิติพรรณนาในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน เป็นคำร้อยละ ความถี่ จำนวน ฯลฯ ของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ส่วนการวิเคราะห์เชิงสถิติอนุมาน ใช้สถิติการถดถอยโลจิสติกส์ (logistic regression) เพื่อการทดสอบความสัมพันธ์ของ ตัวแปรตามและตัวแปรอิสระ ตามสมการ $Y = f(X_i)$ ทดสอบการเพิ่มขึ้นของหนี้ โดย Y เป็นค่าระดับของการเป็นหนี้ กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (X_i) อาทิ การตกงานเพราะสถานการณ์โควิด-19 ขนาดของรายได้ที่ลดลง รายจ่ายที่มากขึ้น และการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว และทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดในช่วงหลังล็อกดาวน์ 500 คน ด้วยวิธี order logit เนื่องจากตัวแปรตาม Y เป็นระดับของหนี้ 4 ระดับ (0 – ไม่มีหนี้, 1- ไม่เกิน 10,000 บาท, 2-10,000-100,000 บาท, 3-100,000-500,000 บาท) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป STATA และทดสอบความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 95%

4. ผลการศึกษา (Research Finding)

ลักษณะของชุมชนที่ไปสำรวจเป็นชุมชนแออัดที่อยู่ใกล้วัด ได้ทางด่วน ใกล้ตลาด ย่านธุรกิจ เป็นที่อาศัยอยู่มานาน 10-50 ปี โดยลักษณะที่อยู่อาศัย เป็นบ้าน 1-2 ชั้น ทำด้วยไม้-สังกะสี สร้างบ้านเรียงติด ๆ กันเป็นแถวตรอกซอยเล็กและส่วนมากจะเช่าบ้านเช่าที่ดินอยู่ ส่วนใหญ่มีน้ำประปา-ไฟฟ้าใช้ (แต่บางพื้นที่จะเป็นครัวขยายแยกออกมาจากครัวใหญ่ จึงยังไม่มีเลขที่บ้าน ทำให้ยังไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้) ลักษณะทางเดินเข้าออกชุมชนหรือทางสัญจรบ้านแต่ละหลังจะเป็นทางเท้า

แถบ ๆ ประมาณ 1 เมตร ซึ่งแต่ละชุมชนจะมี ประธานชุมชน และ อาสาสมัครสาธารณสุข (อศส.) ประสานงานดูแลชุมชน ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ขณะทำการสำรวจ

ตารางที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง เพศ อายุ การศึกษา และ สถานการณ์มีงานทำ

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวนคน	ร้อยละ
เพศ		
หญิง	327	65.4
ชาย	173	34.6
อายุ		
15-30 ปี	39	7.8
31-45 ปี	102	20.4
46-60 ปี	212	42.2
61-75 ปี	122	24.6
มากกว่า 75 ปี	25	5.0
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษา	66	13.2
ประถมศึกษา	233	46.6
มัธยมศึกษา	137	27.4
อาชีววะ	37	7.4
อุดมศึกษา	27	5.4
สถานการณ์ทำงานปัจจุบัน		
มีงานทำ	270	54.0
ว่างงาน	230	46.0
ไม่มีงานทำสาเหตุเพราะสถานการณ์การระบาดของโควิด-19	(159)	(72.6)
ไม่เกี่ยวกับการระบาดของโควิด-19	(71)	(27.4)

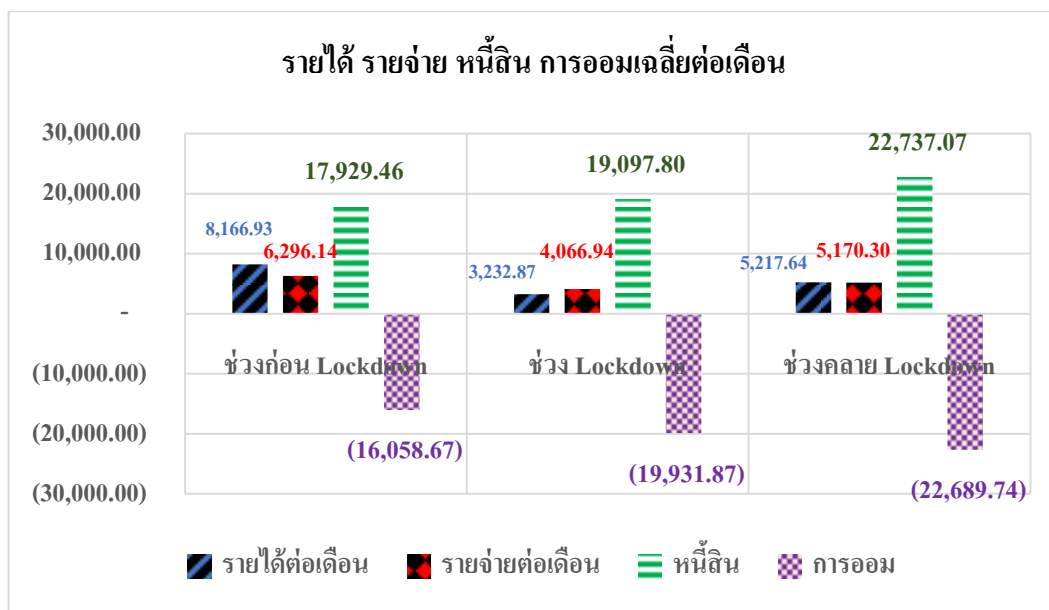
จากตาราง กลุ่มตัวอย่างที่พบส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงถึงร้อยละ 65.4 กลุ่มอายุที่มากที่สุดคือ ช่วง 46-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.2 รองลงมาคือ ผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 24.6 และกลุ่มอายุ 31-45 ปี ร้อยละ 20.4 และส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาที่ประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 46.6 รองลงมาได้แก่ ระดับมัธยมศึกษา และต่ำกว่าประถมศึกษา ที่ร้อยละ 27.4 และ 13.2 ตามลำดับ ข้อมูลแสดงให้เห็นว่ากลุ่ม

ตัวอย่างที่พบมีงานทำอยู่ร้อยละ 54 ไม่มีงานทำร้อยละ 46 และเมื่อถามว่าการไม่มีงานทำเป็นเพราะสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 หรือไม่ ส่วนใหญ่ตอบว่าใช่ โดยจะเห็นว่าประมาณ 73 ของผู้ไม่มีงานทำในช่วงนี้ เป็นผลมาจากการระบาดของโควิด-19

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

จากผลการสำรวจได้ข้อสรุปเรื่องการเปลี่ยนแปลงฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่เป็นครอบครัวผู้ด้อยโอกาส ในแผนภาพและตารางต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงการเปลี่ยนแปลงของ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน การออมเฉลี่ยต่อเดือน รวมทั้งภาระหนี้สินเฉลี่ย และการออมเฉลี่ยต่อเดือน ในกลุ่มตัวอย่าง ใน 3 ช่วงเวลา คือ ก่อน ระหว่าง และหลังการล็อกดาวน์

แผนภาพที่ 1 รายได้ รายจ่าย หนี้สิน การออม เฉลี่ยต่อเดือน

เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง จะเห็นว่ารายได้ลดลงมากที่สุดในช่วงล็อกดาวน์ จาก 8,167 เป็น 3,233 บาท หรือลดลงประมาณ 60% และถึงแม้ว่าคลายล็อกแล้ว รายได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อยเป็น 5,218 บาท หรือยังลดลงประมาณ 36% เมื่อเทียบกับก่อนหน้าที่จะมีการล็อกดาวน์ ถึงแม้ว่ารายจ่ายจะมีแนวโน้มลดลงเช่นเดียวกันกับรายได้ในช่วงล็อกดาวน์ แต่ขนาดที่เปลี่ยนแปลงน้อยกว่ารายได้ ทำให้เห็นแนวโน้มหนี้ที่เพิ่มขึ้นและการออมที่ลดลงต่อเนื่อง ดังนั้นเป็นที่คาดการณ์ได้ว่า รายได้ที่มีถึงแม้ว่าจะอยู่ในช่วงคลายล็อกแล้วก็ตามไม่น่าจะเพียงพอต่อรายจ่ายเพราะรายได้ลดลงมากกว่า

ผลกระทบแยกตามระดับรายได้

การดูผลกระทบทางการขาดแคลนปัจจัยทางเศรษฐกิจพื้นฐาน อาจดูจากการเปลี่ยนแปลงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจในตามกลุ่มรายได้ หรือตามสถานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ตารางที่ 2 แสดงสัดส่วนของรายได้ต่อรายจ่าย และ รายจ่ายต่อรายได้ของคนแต่ละกลุ่มตามช่วงของระดับรายได้ (ภายหลังที่มีการคลายล็อกดาวน์แล้ว) ซึ่งจะเห็นว่ามีส่วนที่ต่างกัน โดยคนที่มียาได้ต่ำที่สุดมีสัดส่วนของรายได้ต่อรายจ่ายต่ำที่สุด หรืออีกนัยหนึ่ง มีสัดส่วนของรายจ่ายต่อรายได้มากที่สุดและมากกว่าหนึ่ง สะท้อนให้เห็นว่าคนที่จนมากที่สุดขาดแคลนรายได้สำหรับการใช้จ่ายเพื่อยังชีพมากที่สุด และช่องว่างของสัดส่วนนี้จะค่อย ๆ คืบขึ้นเมื่อระดับรายได้สูงขึ้นที่สามารถมียาได้มากกว่ารายจ่ายได้

ตารางที่ 2 สัดส่วนรายได้ต่อรายจ่ายของคนแต่ละกลุ่มรายได้ หลังล็อกดาวน์

ระดับกลุ่มรายได้ หลังคลาย Lockdown	รายได้	รายจ่าย	ค่าเฉลี่ย สัดส่วน รายได้ ต่อ รายจ่าย	ค่าเฉลี่ย สัดส่วน รายจ่าย ต่อ รายได้	จำนวนคน (500 คน)
ต่ำกว่า 3300 บาท	1,701.85	2,866.57	0.59	1.68	216
ระหว่าง 3301-4000 บาท	3,906.45	4,482.26	0.87	1.15	62
4001-7000	5,966.36	5,627.27	1.06	0.94	110
7001-10000	8,903.03	8,090.91	1.10	0.91	66
10001-15000	12,639.29	9,389.29	1.35	0.74	28
มากกว่า 15000	16,791.30	11,736.96	1.43	0.70	18

จะเห็นว่าคนที่อยู่ในเกณฑ์จน (รายได้ต่ำกว่า 3,300 บาท) และคนเกือบจน รายได้ระหว่าง 3,301-4,000บาท) มีสัดส่วนรายจ่ายต่อรายได้สูงมาก ถึง 1.68 และ 1.15 ตามลำดับ ทำให้เห็นว่าสองกลุ่มนี้มีรายได้ไม่พอรายจ่าย (โดยไม่นับหากมีหนี้ต้องจ่ายอีก) เมื่อคนมีรายได้น้อยไม่พอค่าใช้จ่ายจึงมีโอกาสเป็นหนี้ได้ง่าย รวมทั้งมีแนวโน้มมีปัญหาด้านความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพราะขาดรายได้ โดยกลุ่มที่มีปัญหามากที่สุดคือกลุ่มคนจนและคนเกือบจน ตามตัวเลขที่สะท้อนให้เห็นในตารางนี้ นอกจากนี้ ตารางที่ 3 แสดงสัดส่วนหนี้ต่อรายได้ในแต่ละระดับรายได้

ตารางที่ 3 สัดส่วนค่าเฉลี่ยของภาระหนี้ต่อเดือนต่อรายได้ในแต่ละระดับรายได้ หลังการล็อกดาวน์

ระดับกลุ่มรายได้	ค่าเฉลี่ย รายได้ต่อ เดือน	ค่าเฉลี่ยภาระ หนี้ต่อเดือน	ค่าเฉลี่ย สัดส่วน รายได้ต่อหนี้	ค่าเฉลี่ย สัดส่วนภาระ หนี้ต่อรายได้	จำนวนคน (500 คน)
ต่ำกว่า 3,300	1,701.85	1,253.99	1.36	0.74	216
ระหว่าง 3,300-4,001	3,906.45	1,583.87	2.47	0.41	62
4,001-7,000	5,966.36	2,529.09	2.36	0.42	110
7,001-10,000	8,903.03	4,715.77	1.89	0.53	66
10,001-15,000	12,639.29	2,528.15	5.00	0.20	28
มากกว่า 15,000	16,791.30	4,972.44	3.38	0.30	18

จากตารางนี้ จะเห็นว่า สัดส่วนของภาระหนี้ต่อเดือนต่อรายได้ต่อเดือนจะสูงในกลุ่มที่มีระดับรายได้ที่ต่ำ เช่นต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน โดยสัดส่วนของกลุ่มคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่า 3,300 บาทต่อเดือนซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อยที่สุด มีภาระหนี้ในแต่ละเดือนต่อรายได้สูงที่สุดถึง 0.74 สะท้อนให้เห็นว่า เกือบสามในสี่ของรายได้ทั้งหมดต้องนำไปจ่ายหนี้ ซึ่งในช่วงล็อกดาวน์สัดส่วนหนี้ต่อรายได้ของคนกลุ่มนี้สูงถึง 1.55 ในขณะที่ก่อนล็อกดาวน์มีสัดส่วนเพียง 0.19 แสดงให้เห็นว่า ปัญหาจากการระบาดของ โควิด-19 และมาตรการของรัฐในการปิดเมือง ได้มีผลทำให้สัดส่วนภาระหนี้ต่อรายได้เพิ่มสูงขึ้นมากและยังส่งผลกระทบต่อเงื่อนไขปัจจุบันและคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด

ผลกระทบแยกกลุ่มอาชีพ

การศึกษาได้แจกแจงผลกระทบทางการเปลี่ยนแปลงของรายได้ รายจ่าย ภาระหนี้ต่อเดือน และการออมต่อเดือนภายหลังคลายล็อกดาวน์ (โดยจำแนกตามอาชีพก่อนมีโควิด-19) ดังแสดงให้เห็นในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ยของรายได้ รายจ่าย ภาระหนี้ และการออมต่อเดือน (หลังคลายล็อกดาวน์) จำแนกตามกลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพ	รายได้ต่อเดือนปัจจุบัน	รายจ่ายต่อเดือนปัจจุบัน	หนี้ต่อเดือนปัจจุบัน	การออมต่อเดือนปัจจุบัน
ค้าขายสินค้ารายย่อย เช่น หาบเร่ แผงลอย รถเข็น	5,529.20	5,405.11	3,166.42	-3,042.33
ชาเล้ง ขายของเก่า เก็บขยะ	2,318.18	2,490.00	372.73	-544.55
ทำงานหรือขายของออนไลน์	5,000.00	6,000.00	166.67	-1,166.67
ลูกจ้างประจำสำนักงานเอกชน	9,285.19	8,411.11	3,808.98	-2,934.91
ลูกจ้างภาครัฐ	9,969.23	6,730.77	2,307.69	930.77
ลูกจ้างรายวัน รับจ้างทั่วไป	4,456.99	4,634.95	1,921.55	-2,099.50
วินมอเตอร์ไซด์ ขับแกร็บ (GRAB)	4,700.00	5,250.00	970.83	-1,520.83
อื่นๆ	4,461.54	4,843.59	2,682.05	-3,064.10
ว่างงาน	1,968.18	2,636.36	714.29	-1,382.47
รวม	5,227.20	5,179.96	2,366.09	-2,318.85

เมื่อวิเคราะห์แจกแจง รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และการออม แยกตามกลุ่มอาชีพ พบว่า กลุ่มที่เคยทำงานในอาชีพลูกจ้างประจำ (ในภาครัฐและภาคเอกชน) มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนสูงสุด (9,969 และ 9,285 บาท ตามลำดับ) ส่วนกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดคือชาเล้ง ขายของเก่า เก็บขยะ ที่มีรายได้เฉลี่ย 2,318 บาท ทำให้ตกเกณฑ์เป็นคนยากจน (แต่เป็นกลุ่มที่มีภาระหนี้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำสุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ) และบรรดากลุ่มอาชีพที่แจกแจงในตารางนี้ กลุ่มลูกจ้างภาครัฐซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้เฉลี่ยสูงสุดถึง 9,969 บาท เป็นกลุ่มเดียวที่มีการออมเป็นบวก (930 บาทต่อเดือน) นอกนั้นการออมติดลบหมด ส่วนลูกจ้างประจำสำนักงานเอกชน ถึงแม้จะมีรายได้ต่อเดือนสูงเป็นอันดับ 2 แต่มีภาระหนี้ต่อเดือนสูงที่สุด (3,809 บาท) อาจเป็นเพราะมีค่าใช้จ่ายสูงตาม และมีขนาดการลดลงของการออมที่มากกว่ากลุ่มอาชีพอื่นที่ระบุมา (ยกเว้นกลุ่มที่ไม่ระบุอาชีพ คือ อื่นๆ) ส่วนกลุ่มที่มีหนี้มากเป็นอันดับสองคือ กลุ่มค้าขายรายย่อย หาบเร่ แผงลอย อาจเนื่องมาจากคนกลุ่มนี้ต้องกู้ยืมเงินมาซื้อของเพื่อเอามาขาย ในกรณีของคนว่างงานที่มีรายได้นั้นมีรายได้มาจากคนในครอบครัวที่มีรายได้ให้เงินมาดูแลใช้จ่ายสอยและได้รับเงินโอนจากภาครัฐบ้าง โดยข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ พบว่ากลุ่มอาชีพ ขับรถรับจ้าง แท็กซี่ วินมอเตอร์ไซด์ มีการลดลงของรายได้ มากที่สุดถึงร้อยละ 46 รองลงมาได้แก่ กลุ่มค้าขาย หาบเร่แผงลอย และ กลุ่มลูกจ้างรายวัน รับจ้างทั่วไป โดยรายได้ลดลง ร้อยละ 39 และ 38 ตามลำดับ เพราะ

เป็นกลุ่มอาชีพที่คนมักจะหลีกเลี่ยงการให้บริการในการเว้นระยะห่างทางสังคม ข้อมูลจากจะเห็นว่าผลกระทบในด้านขนาดการลดลงของรายได้ยังมีอยู่มากในปัจจุบันในทุกกลุ่มอาชีพ แม้จะคลายล็อกแล้วก็ตาม

ผลกระทบด้านความยากจน

ผลกระทบในด้านความยากจนดูจากจำนวนคนที่ตกเกณฑ์อยู่ใต้เส้นความยากจนที่เพิ่มขึ้นมากที่สุดในช่วงล็อกดาวน์จากเดิมมีคนจน 18.40% เป็น 68.40% แต่เมื่อคลายล็อกดาวน์แล้ว สัดส่วนคนจนก็ยังสูงถึง 43.2% ดังแสดงให้เห็นในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 จำนวนคนจนที่มีเกณฑ์รายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ (3,300 บาท) และรายได้เฉลี่ยของคนจนเมืองในกรุงเทพฯ ในแต่ละช่วงเวลา (ก่อน ระหว่าง และหลังล็อกดาวน์)

กลุ่มคนจนในแต่ละช่วงเวลา	จำนวน (คน)	รายได้เฉลี่ย (บาท/เดือน)	% คนจน
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนช่วงก่อน Lockdown	92	2,272.83	18.40
รายได้เฉลี่ยต่อเดือนช่วง Lockdown	342	1,194.13	68.40
รายได้ต่อเดือนช่วงหลัง Lockdown	216	1,701.85	43.20

ตารางนี้แสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการระบาดของโควิด-19 ทำให้จำนวนคนจนเพิ่มมากขึ้นและรายได้เฉลี่ยของคนจนลดลงมาก โดยเฉพาะในช่วงล็อกดาวน์ ที่คนจนเพิ่มขึ้นเป็น 342 คน คิดเป็น 68.40 ของกลุ่มตัวอย่าง และมีรายได้เฉลี่ยเพียง 1,194 บาทต่อเดือน การที่คนต้องตกงานและขาดรายได้กระทันหันทำให้คนเกือบจนตกเกณฑ์เป็นคนจนได้ง่าย จำนวนคนจนจึงเพิ่มขึ้นมากถึงเกือบ 4 เท่า อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าหลังจากคลายล็อกแล้ว ก็ยังมีสัดส่วนคนที่ตกเกณฑ์อยู่ในความยากจนสูงมากเมื่อเทียบกับก่อนโควิด-19 โดยยังมีคนยากจนเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 43.2 และรายได้เฉลี่ยยังคงต่ำมาก ที่ 1,701 บาทต่อเดือน สะท้อนให้เห็นโอกาสที่จำกัดในการหารายได้และการมีงานทำ รวมทั้งปัญหาความยากจนที่ยังรุนแรงอยู่

ผลกระทบด้านการเพิ่มขึ้นของหนี้

ในสถานการณ์ที่รายได้ลดลงมากในวิกฤตครั้งนี้ การเพิ่มขึ้นของหนี้เป็นประเด็นสำคัญเรื่องหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นระดับประเทศและระดับบุคคล ดังนั้น จึงแสดงผลการเปลี่ยนแปลงของระดับหนี้และสถานการณ์การเป็นหนี้ในแต่ละช่วงเวลา และการทดสอบการเพิ่มขึ้นของหนี้ของกลุ่มตัวอย่าง ที่มีสมมติฐานว่ามีความสัมพันธ์กับตัวแปรด้านเศรษฐกิจสังคม เช่น รายได้ และค่าใช้จ่าย รวมทั้งเกี่ยวข้อง

กับความเจ็บป่วยของคนในครอบครัวที่ต้องมีค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลเพื่อสุขภาพเพิ่มขึ้น และการว่างงาน เพราะเกี่ยวข้องกับการขาดรายได้ก็อาจต้องก่อหนี้ ยืมเงินคนอื่นมาใช้จ่าย

การเพิ่มของหนี้มีความสัมพันธ์กับการขาดดุลของรายได้ และรายจ่าย เพราะผู้มีรายได้น้อยและคนจนมักไม่มีการออม และมีสัดส่วนของรายจ่ายมากกว่ารายได้ หรือมีการออมติดลบ (ดังที่แสดงให้เห็นในตารางที่ 2 ที่แสดงให้เห็นว่ายังมีรายได้น้อย ยังมีสัดส่วนรายจ่ายต่อรายได้สูง) ดังนั้น ตัวแปรที่จะมาช่วยให้ การใช้จ่ายในการบริโภคสมมูลกับรายได้ที่ลดลง (เช่น ช่วงที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19) คือการก่อหนี้ ซึ่งใช้ทั้งในระดับรัฐบาล (หนี้สาธารณะ) และระดับบุคคล (หนี้ครัวเรือน) โดยรายงานของธนาคารโลก (World Bank, 2020) ได้พูดถึงการเพิ่มขึ้นของหนี้สาธารณะและหนี้เอกชนในประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รวมประเทศไทย) เพราะรัฐบาลขาดดุลการคลัง ขาดรายได้ เก็บภาษีได้ลดลง ไม่มีเงินพอที่จะบรรเทาผลกระทบและการลงทุน จึงต้องก่อหนี้สาธารณะ และในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทย มีหนี้เอกชนสูง เช่นกัน

เมื่อแยกวิเคราะห์สถานการณ์เป็นหนี้ในกรณีศึกษาตามระดับของการมีหนี้ พบว่า คนที่มีหนี้เดิมส่วนใหญ่อยู่ในระดับ 10,000-100,000 บาท จำนวน 159 คน คิดเป็นร้อยละ 31.8 รองลงมาคือกลุ่มมีหนี้ไม่เกิน 10,000 บาท 64 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 ดังที่แสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 ค่าเฉลี่ยระดับหนี้สินแยกตามขนาดของหนี้

กลุ่มการมีหนี้สิน	ค่าเฉลี่ยระดับหนี้สิน			จำนวน (คน)	ร้อยละ
	ก่อน Lock down	ช่วง Lockdown	ปัจจุบัน		
ไม่มีหนี้	0.00	0.00	0.00	232	46.4
เริ่มมีหนี้ช่วง Lockdown	0.00	27,779.41	25,382.35	34	6.8
ไม่เกิน 10,000 บาท	7,135.64	8,492.08	8,875.25	64	12.8
มี 10,001-100,000 บาท	27,606.29	28,913.84	37,106.29	159	31.8
มี 100,001-500,000 บาท	262,875.00	225,375.00	268,843.75	11	2.2
รวม	17,929.46	19,097.80	22,737.07	500	100

ตารางนี้แสดงให้เห็นว่าค่าเฉลี่ยของหนี้เพิ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงที่มีการล็อกดาวน์จนถึงช่วงคลายล็อกก็ยิ่งเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง และยังชี้ให้เห็นว่า บางครัวเรือนที่ไม่เคยมีหนี้มาก่อน ได้เป็นหนี้ในช่วงล็อกดาวน์เป็นจำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 6.8 ของกลุ่มตัวอย่าง เพิ่มขึ้นจากกลุ่มที่หนี้สินอยู่แล้วเดิม 234 คน รวมเป็น 268 คน ดังนั้น จำนวนคนที่ไม่มีหนี้สินทั้งหมดในปัจจุบันหลังคลายล็อก มีมากกว่าคนที่ไม่มีหนี้สิน ประเด็นเรื่องหนี้ครัวเรือนจึงยังเป็นประเด็นที่น่าเป็นห่วง

จากการที่คนที่มียกระดับรายได้น้อยที่สุด มีสัดส่วนของการเป็นหนี้ต่อรายได้สูงที่สุด (ในตารางที่ 3) จึงได้มีการทดสอบการเพิ่มขึ้นของหนี้ (ตามระดับขนาดของหนี้) กับปัจจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ การตกงานเพราะสถานการณ์โควิด-19 ขนาดของรายได้ที่ลดลง รายจ่ายที่มากขึ้น และการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว ผลการทดสอบแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ทดสอบปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของหนี้สินของกลุ่มตัวอย่างในช่วงคลายล็อก

n= 500

ตัวแปรต้น	ค่าสัมประสิทธิ์	P> Z
การว่างงาน	.4731056	0.008
การลดลงของรายได้	.000044	0.023
ค่าใช้จ่าย	.0001815	0.000
การเจ็บป่วยของคนในครอบครัว	.1367036	0.211

จากตารางนี้ จะเห็นว่า ตัวแปรที่มีผลต่อการเพิ่มหนี้อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 คือ การว่างงาน การลดลงของรายได้ และรายจ่ายที่มากขึ้น ส่วนการเจ็บป่วยของคนในครอบครัวอาจไม่มีผลต่อค่าใช้จ่ายมากจนมีนัยสำคัญ การว่างงานมีผลอย่างมีนัยสำคัญมากที่สุดจากค่าสัมประสิทธิ์ที่มากที่สุด ซึ่งน่าจะเป็นผลจากการตกงานในระยะยาวที่ขาดรายได้เป็นระยะเวลานาน ถึงแม้จะเป็นช่วงคลายล็อกแล้วก็ตาม ส่งผลให้หนี้เพิ่มขึ้น ดังนั้น ปัญหานี้คงยังเป็นปัญหาใหญ่สำหรับคนกลุ่มนี้ และหากหนี้ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นหลังจากคลายล็อกแล้ว เป็นที่น่าเป็นห่วงว่าจะมีคนตกเกณฑ์เป็นคนจนและอยู่ในกับดักหนี้มากขึ้น

การช่วยเหลือเยียวยา ปัญหาที่พบ และความต้องการ

จากข้อมูลที่สำรวจ กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ ร้อยละ 69 ได้รับเงินช่วยเหลือจากมาตรการเยียวยาของรัฐบาล โดยแบ่งเป็นมาตรการหลักคือ เราไม่ทิ้งกัน 5,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่าง มาตรการเยียวยาผู้ประบาง 3,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 13 ซึ่งเป็นมาตรการหลักที่กลุ่มตัวอย่างได้รับการช่วยเหลือจากรัฐ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสำรวจแสดงให้เห็นปัญหาของการเข้าถึงการเยียวยาว่า ประมาณเกือบหนึ่งในสามไม่ได้รับความช่วยเหลือเยียวยาใด ๆ จากภาครัฐ จึงเป็นกลุ่มใหญ่พอสมควร ภาครัฐจึงควรแก้ปัญหาเรื่องการตกหล่นและไม่เข้าถึง รวมทั้งเริ่มเก็บข้อมูลรายละเอียดของคนกลุ่มนี้ เนื่องจากผู้ประบางหลายคนลงทะเบียนรับเงินเยียวยาไม่ทัน จึงขาดแคลนเงินช่วยเหลือในภาวะวิกฤต แม้กระทั่งค่ารถไปหาหมอ ค่าอาหาร ทำให้หลายคนอยากให้มีการแจกถุงยังชีพต่อไปอีกทุกเดือน หรือ

ช่วยค่าอาหาร เช่น 500 บาทต่อเดือน รวมทั้งสวัสดิการด้านการดูแลสุขภาพ เป็นต้น ในบรรดามาตรการความช่วยเหลือทั้งหมดในภาวะวิกฤตนี้ กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการให้รัฐช่วยเหลือเป็นเงินเยียวยา มากที่สุด (ประมาณร้อยละ 74.2) เพราะจะช่วยบรรเทาปัญหาค่าครองชีพ การศึกษา ฯลฯ ได้ รองลงมา คือการแจกอาหาร (ร้อยละ 15.8) และการมีงานทำ (ร้อยละ 5.4) และมีบางส่วนที่ต้องการที่อยู่อาศัยที่ ปลอดภัย มีคนดูแลคนแก่และเด็ก และอื่น ๆ เป็นต้น ในขณะที่คนจำนวนหนึ่งต้องการความช่วยเหลือ ในการประกอบอาชีพ อยากให้มีการสร้างงาน สอนทักษะในการประกอบอาชีพในชุมชน โดยดึง หน่วยงานภายนอกมาสอน หรือรับสมัครงาน หรือให้ทุนในการประกอบอาชีพ (เช่น อุปกรณ์ในการ ค้าขาย) ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถาม หลายคนสะท้อนว่าอยากเพิ่มทักษะในการค้าขายออนไลน์ การ ทำอาหาร งานฝีมือ การทำเกษตรผสมผสาน การขับรถ แม้ว่าส่วนใหญ่ยังไม่อยากย้ายที่อยู่ และไม่ยอม เปลี่ยนงานก็ตาม ผู้สูงอายุยังอยากให้เพิ่มโอกาสในการทำงาน

นอกจากนั้น มีความต้องการให้แก้ปัญหาภาระหนี้ โดยการพักชำระหนี้หรือให้อาหนี้เข้า ระบบ การมีที่อยู่อาศัย (ในราคาที่ถูกลง) เป็นต้น ในขณะที่แรงงานรับจ้างบางคนเสนอให้มีการขึ้น ค่าแรงขั้นต่ำ ลดค่าครองชีพ เป็นต้น บ้างสะท้อนว่าหากมีสวัสดิการขั้นต่ำที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ในช่วง วิกฤต เช่น มีน้ำ ไฟ และอาหารที่ไม่ขาดแคลน ไม่ต้องแจกเงินก็ได้ ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็น ขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนควรได้รับ

จากการสำรวจความต้องการจากกลุ่มเปราะบางกลุ่มนี้ พบว่า มีความต้องการพื้นฐานที่ เกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 เช่น ด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่อยู่อาศัย มีสวัสดิการสำหรับการดูแลรักษา ยาม เจ็บป่วย มีการแก้ปัญหาลดค่าครองชีพพื้นฐานและหนี้สิน มีงานทำ เป็นต้น รวมทั้งอยากให้นโยบาย ของรัฐบาลช่วยแก้ปัญหาให้ตรงจุดมากขึ้นเช่น การแก้ปัญหาความยากจน และทำให้ภาวะเศรษฐกิจดี ขึ้น เพื่อให้คนด้อยโอกาสมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างแท้จริง

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากวิกฤตโควิด-19 ซึ่ง เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากการตกงานและการลดลงของรายได้ อันนำมาสู่การกลายเป็นคน ยากจนทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่ได้อยู่ในเกณฑ์เป็นคนจนก็ตาม การที่รายได้ลดลงอย่างกระทันหันจึงทำให้ ผู้ได้รับผลกระทบมีปัญหาหนัก โดยค่าเฉลี่ยของขนาดของรายได้ที่ลดลงของกลุ่มตัวอย่างในช่วงล็อก ดาวน์มีถึงร้อยละ 60 และแม้ว่าหลังจากมีการคลายล็อกแล้ว รายได้เฉลี่ยยังคงต่ำกว่าระดับรายได้ก่อนที่ มีการล็อกดาวน์มาก โดยค่าเฉลี่ยของรายได้ยังลดลงถึงร้อยละ 36 เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนหน้าที่จะมี การระบาดของโควิด 19 นอกจากนี้ ร้อยละ 72.6 ของคนที่ว่างงานในปัจจุบัน (230 คน หรือร้อยละ 46 ของกลุ่มตัวอย่าง) ตกงานเพราะสถานการณ์โควิด-19

จากการทดสอบเชิงประจักษ์ พบว่าการว่างงานเป็นปัจจัยที่มีผลอย่างมีนัยสำคัญมากที่สุดต่อการเพิ่มขึ้นของหนี้ จึงต้องให้ความสำคัญกับการสร้างงานในระยะยาว รัฐจึงควรเน้นการช่วยเหลือในเรื่องการให้โอกาสในการทำงาน เช่น การให้เงินทุนเริ่มต้นในการประกอบอาชีพ การเพิ่มทักษะในการทำงานต่าง ๆ เป็นต้น ในด้านสุขภาพและสังคม ควรมีบริการตรวจสุขภาพถึงที่ในชุมชน โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านให้เข้าถึงชุมชนที่เปราะบางเหล่านี้อย่างสม่ำเสมอและดูแลความปลอดภัยจากโรคระบาด เป็นต้น และควรเพิ่มบทบาทของอาสาสมัครการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ในการเข้าถึง ให้บริการ และจัดทำฐานข้อมูลผู้ด้อยโอกาสที่มักตกหล่นในชุมชนต่างๆ มากยิ่งขึ้นโดยอาจมีการสำรวจอย่างทั่วถึงทุกบ้าน เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวางแผนช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางเหล่านี้ต่อไป

ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำต่อเนื่องที่ภาครัฐจะประสบปัญหาทางการเงินการคลังด้วย รัฐคงไม่สามารถช่วยเหลือแบบให้เปล่าในระยะยาวได้ จึงควรพยายามเน้นความช่วยเหลือในรูปแบบของการลงทุนในทุนมนุษย์ เช่น การศึกษาเรียนรู้สิ่งใหม่ ทักษะในการประกอบอาชีพ หรือ ช่วยในการลงทุนเริ่มต้นในโครงการที่มีศักยภาพเพื่อให้คนเริ่มต้นในอาชีพใหม่ได้ โดยภาครัฐอาจร่วมลงทุน หาผู้ร่วมลงทุน หรือให้กู้เงินลงทุนเพื่อช่วยในการเริ่มต้นอาชีพ เพราะเขาอาจไม่มีทุนใดๆ ในการเริ่มต้นประกอบอาชีพใหม่ แม้อาจจะพอมีทักษะอยู่บ้าง จึงควรช่วยหาหุ้นส่วนในการลงทุนให้ โดยอาจเป็นตัวกลางอำนวยความสะดวกด้านข้อมูลจับคู่ความต้องการกับภาคเอกชน (Matching) หรือรัฐมีโครงการช่วยลงทุนให้ผู้ประกอบการรายย่อย (ที่ต้องการเงินลงทุนเริ่มต้นไม่มาก) โดยพยายามช่วยเหลือแก้ปัญหาในส่วนที่เขาติดขัดเพื่อหรือจัดการในสิ่งที่เขาเป็นปัญหาขอขาด พัฒนาทักษะต่าง ๆ ที่เขาต้องการ โดยเฉพาะเตรียมพร้อมให้รับกับโลกที่เปลี่ยนแปลงเร็วในยุคหลังโควิด-19 เพื่อให้เขามีโอกาสในชีวิต ได้รับการพัฒนาให้เพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพต่อไป ได้หลุดพ้นจากความยากจน มีความภูมิใจในตนเองและมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้ การพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพคนเป็นการคุ้มครองทางสังคมในระดับสูงที่ต่อ ยอดจากมาตรการด้านสวัสดิการพื้นฐาน อันจะเป็นการพัฒนาคนและสังคมให้ก้าวไปข้างหน้าด้วยกัน

ในระดับรัฐบาลควรมีแผนระยะยาวในการแก้ปัญหาหนี้ครัวเรือน การพักชำระหนี้ การประนอมหนี้ ฯลฯ มีการแก้ปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการเนื่องจากอัตราความยากจนมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มิรายได้ต่ำ ทำให้ความเหลื่อมล้ำมีแนวโน้มสูงขึ้น รัฐบาลจึงควรใช้เงินกระตุ้นเศรษฐกิจแบบมีเป้าหมายให้คนรายได้น้อยได้ประโยชน์จริงและเอื้อต่อการพัฒนาต่อไปในระยะยาว ควรแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ไม่เอื้อและไม่ให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาส ให้ความสำคัญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำที่มากขึ้นอย่างจริงจัง รวมทั้งมีแผนบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพคนต่อไป

6. กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบคุณกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่สนับสนุนทุนวิจัยในการศึกษา เรื่อง ผลกระทบทางสังคมจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งได้อนุญาตให้ใช้ข้อมูลบางส่วนจากการศึกษา มาใช้ในการเขียนบทความทางวิชาการนี้ นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัย คุณพราวรินทร์ พักตร์ธนาปกรณ์ และคุณพัชรภรณ์ สอจะบก ที่ช่วยเหลือในการประมวลข้อมูล รวมทั้งทีมสำรวจภาคสนามในการได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์

REFERENCES

- Bangkok Metropolitan Administration (2018). *Community Statistics in BMA (in Thai)*. Department of City Planning and Development, BMA.
- Chantararat, Somaras, Atjana Lamsam, Narongrit Adultananusak, Lataporn Ratanavararak, Chonakarn Rittinon and Boonthida Sa-ngimnet (2020). “Thai Agricultural Households in COVID 19 Crisis” (in Thai), aBRIDGED ISSUE 11, 15 May. www.pier.or.th/wp-content/uploads/2020/05/aBRIDGED_2020_011.pdf
- Fujita, Masahisa. (1989). *Urban Economics Theory*. Cambridge University Press.
- Fujita, Masahisa. and J.F. Thisse (2001). *Economics of Agglomeration: Cities, Industrial Location and Regional Growth*. Cambridge University Press.
- Hevia, Constantino and Andy Neumeyer (2020). *A Conceptual Framework for Analyzing the Economic Impact of COVID-19 and its Policy Implications*. UNDP LAC. March 20, 2020
- International Labor Organization. (2020a.). *COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*, ILO, 18 March 2020
- International Labor Organization. (2020b). *Social Protection Outlook*. ILO, May 2020.
- Lekfuangfu, Warn N., Suphanit Piyapromdee, Ponpoje Porapakkarm, and Nada Wasi (2020). “On Covid-19: New Implications of Job Task Requirements and Spouse’s Occupational Sorting” PIER Discussion Paper No. 133.
- Lertnitat, chakorn and Somchai Jitsuchon (2020). “The Fragility of Fragile group under COIVD-19” (in Thai), *TDRI article*, 2 June .TDRI. <https://tdri.or.th/2020/06/impact-of-covid19-on-vulnerable-groups/?fbclid=IwAR2unsWTtjnvQewGJss-MosMqQLoIYjaOCxXI6s6pYA9erUVp9RaUSLerN4>
- McCann, Philip. (2001). *Urban and Regional Economics*. Oxford University Press.
- Otker-Robe, Inci and Anca Maria Podpiera (2014). “*The Social Impact of Financial Crises Evidence from the Global Financial Crisis*,” *Policy Research Working Paper 6703*. World Bank.